

for individual communication between an educator and a child in the up-to-date conditions of preschool educational establishments. It is an indispensable tool for the formation of spiritual and emotional contact. It is also necessary to conduct conversations initiated by children. They need trustful situations and a great tact of the teacher's action. The conducted research confirms practically a positive impact of the ethical conversation with using Vasil Sukhomlynsky's heritage of children's moral development. So it proves the use of ethical conversations for preschool education.

Key words: *preschool children, moral education, ethical conversation, Vasil Sukhomlynsky's heritage.*

References

1. Prasyuk I. F. Suchasny`j poglyad na moral`ny`j rozvy`tok doshkil`ny`kiv. Deyaki porady` bat`kam ta pedagogam / I.F.Prasyuk // Doshkil`ny`j navchal`ny`j zaklad. – 2014. – #3. – S. 2-42
2. Ponimans`ka T. I. Moral`ne vy`xovannya doshkil`ny`kiv: navch. posib. – K.: Vy`shha shk., 1993. – 111 s.
3. Basiladze N. V.O.Suxomly`ns`ky`j pro pidxody` do vy`xovannya uchniv / Nazar Basiladze // Ridna shkola. – 2003. – #12. – S. 34-35
4. Suxoparova I. Piznavaty` svit sercem i rozumom. Filosofiya dlya ditej za tvoramy` Vasy`lya Suxomly`ns`kogo / Iry`na Suxoparova // Doshkil`ne vy`xovannya. – 2012. – #5. – S. 14-15
5. Kopiyevs`ka L. V.O.Suxomly`ns`ky`j pro vy`xovannya moral`noyi krasyy` / L. Kopiyevs`ka // Doshkil`ne vy`xovannya. – 2003. – #9. – S. 5-6
6. Loxvy`cz`ka L.V. Programa z moral`nogo vy`xovannya ditej doshkil`nogo viku «Skarbny`cya morali» / L.V.Loxvy`cz`ka. – Ternopil` : Mandrivecz`, 2014. – 128 s.
7. Ponimans`ka T. I. Doshkil`na pedagogika: pidruchny`k / T.I. Ponimans`ka. – 2-ge vy`d., dopovn. – K.: Akademy`dav, 2013. – 464 s.
8. Karpenchuk S. G. Teoriya i metody`ka vy`xovannya: navch. posib. – 2-ge vy`d., dopov. i pererobl. – K.: Vy`shha shk., 2005. – 343 s.
9. Bogush A. M. Metody`ka organizaciyi xudozhn`o-movlennyevoyi diyal`nosti ditej u doshkil`ny`x navchal`ny`x zakladax / A. M. Bogush, N. V. Gavry`sh, T. M. Koty`k – K.: Vy`davny`chy`j Dim «Slovo», 2010. – 304 s.

Отримано редакцією 28.04.2017 р.

УДК 371.72

Світлана Анатоліївна Тітаренко,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: titarenko17.01@gmail.com

Марія Вікторівна Барсуковська,

асистент кафедри дошкільної педагогіки
і психології
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: barmabm66@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МОТОРНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

У статті визначено актуальність проблеми розвитку моторики в дітей. Здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми розвитку моторної сфери в дітей раннього віку. Розкрито зміст понять «моторика», «моторна сфера», «рухова активність» дітей. Визначено рівні формування рухів у дітей 1–3 років. Охарактеризовано особливості

розвитку моторики в дітей раннього віку. Висвітлено етапи та закономірності формування рухової навички в дітей. Закцентовано увагу на важливості врахування дидактичних принципів навчання в процесі розвитку моторики дітей раннього віку. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови розвитку моторної сфери в дітей раннього віку.

Ключові слова: моторна сфера, моторика, рухова активність, ранній вік, психолого-педагогічні умови.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена концептуальним положенням сучасної теорії дошкільного виховання, спрямованого на своєчасне використання потенційних неповторних можливостей розвитку особистості кожної дитини, становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я вже на етапі дошкільного дитинства. Ці завдання знайшли відображення в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», у Базовому компоненті дошкільної освіти.

У період від народження до семи років закладаються основи оволодіння в подальшому спеціальними знаннями, уміннями й навичками, опанування різних видів діяльності. Період раннього дитинства є одним із вирішальних і критичних стадій розвитку дитини. Самостійна предметна діяльність, розвиток мовлення та система соціальних стосунків сприяють у цей віковий період формуванню та розвитку таких психологічних категорій, як творча активність, мислення й самосвідомість. Саме у віці від 1 до 3 років формуються основи рухової активності дитини, індивідуальні стилі виконання тих або інших рухових дій, що надалі визначають їх красу, ефективність та доцільність, тож розвиток рухової сфери дитини раннього віку є пріоритетним завданням суспільства, родини та дошкільного навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні проблемі розвитку моторики в дошкільників присвячено багато досліджень медиків, педагогів, психологів. У зарубіжній літературі цьому питанню присвячено роботи О. Демидової, І. Кіргінцевої, В. Кудрявцева, Т. Левченкової, Т. Лісіцкої, О. Олейнікової, В. Поліщук, Ю. Родіної, С. Філіппової, А. Юшина та інших. Серед українських науковців заслуговують на увагу дослідження А. Бурової, С. Білоусової, Е. Вільчковського, О. Дубогай, О. Долини, О. Івахно, М. Єфименка, І. Лущика, Л. Поклад, М. Худолія, В. Шавровської та інших.

Однак спостерігається певна обмеженість наукових праць та методичних посібників, у яких би розглядали питання розвитку рухової сфери, зокрема моторики дітей раннього віку. Аналіз змісту наукових публікацій, присвячених особливостям виховання дітей віком від 1 до 3 років, виявив їх орієнтацію на розв'язання оздоровчих (масаж, загартовування) та інтелектуальних проблем розвитку в сім'ї. У роботах з теорії та методики фізичного виховання основна увага приділяється розвитку основних рухів дітей без урахування стану функціональних систем організму, що беруть участь у забезпеченні рухової діяльності – вестибулярної, зорової, кінестетичної. Проте, на думку таких дослідників, як Т. Грядкіна, С. Джуринська, М. Єфименко, В. Лях, Т. Пермінова, М. Рунова, найважливішим аспектом педагогічного процесу для дітей раннього віку на фізкультурних заняттях у дошкільному навчальному закладі є розвиток функціональних систем, особливо вестибулярної, оскільки їй належить провідна роль у забезпеченні рівноваги при підтриманні пози й у локомоціях. Розвиток рухової функції дитині потрібно скеровувати в правильне русло, що передбачає використання системи фізичних вправ, які різнобічно впливають на організм дитини, а отже, педагогічного керівництва. Між тим, проблема комплексного розвитку моторної сфери в дітей раннього віку сьогодні залишається недостатньо розробленою науковцями, несправедливо забутою практиками, фактично не висвітленою як у підручниках, так і в працях науково-методичного спрямування з фізичного виховання.

Практична значущість та недостатня розробленість питання психомоторного розвитку дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу на основі активізації й контролю функціональних систем організму, що забезпечують ефективність рухової активності, надзвичайно актуалізують проблему обґрунтування психолого-педагогічних умов

розвитку моторної сфери дітей раннього віку.

Формулювання мети статті – здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з розвитку моторики в дітей раннього віку; визначити психолого-педагогічні умови розвитку моторної сфери в дітей третього року життя.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі термін «моторика» застосовується для позначення структури рухових функцій як конституційна властивість особистості. Синтез моторних компонентів, на думку Д. Смірнова, становить «моторний характер», в якому проявляється спосіб рухової реакції суб'єкта на зовнішні подразники. Цей спосіб визначає «моторний образ» індивіда, що характеризує індивідуальну структуру моторики й перебуває в тісному нерозривному зв'язку з конституційними властивостями організму.

Отже, моторика (лат. motus – рух) – рухова активність організму або окремих органів; послідовність рухів, що необхідні для виконання будь-якої певної рухової задачі. Вона поділяється на велику й дрібну моторику, а також моторику певних органів [7].

На відміну від моторики рухова сфера – це сукупність зовнішніх проявів активності людини в її взаємодії з навколишнім середовищем, яка проявляється у вигляді моторних реакцій, психомоторних дій, психомоторної діяльності й рухової поведінки в цілому [7].

Досліджуючи проблему рухової сфери, М. Гуревич класифікував рухи людини за п'ятьма групами:

- 1) за механізмами, що керують рухами (прості, рефлексорні, асоціативні, автоматичні, вольові, свідомі);
- 2) щодо зовнішнього середовища (рефлекси, виразні, супутні, цільові, зайві, робочі й продуктивні рухи);
- 3) за змістом (енергія, сила, точність, послідовність, ритмічність, плавність, граційність);
- 4) за кількістю (багатство або бідність рухів, тривалість, безперервність, одночасність виконання декількох рухів);
- 5) за цільовою установкою (фізіологічні реакції, побутові, трудові) [5, с. 12].

Розвиток рухової сфери дитини полягає у формуванні складної організації дій, що забезпечують швидке і точне виконання різноманітних рухів завдяки їх виправленню, уточненню, змінам у процесі виконання.

М. Бернштейн описав рівні формування рухів у дитини раннього віку. Кожен рівень характеризується певними специфічними моторними проявами, а кожному рівню відповідає свій клас рухів.

Рівень А. Цей рівень функціонує з перших тижнів життя новонародженого. Забезпечує утримання тіла в рівновазі. Рухи, де цей рівень виступає як головний: тремтіння, ритмічно-вібраційні рухи, утримання певної пози, при цьому більшість рухів, які регулюються рівнем А, залишаються впродовж усього життя мимовільними і неусвідомленими.

Рівень В. Цей рівень забезпечує переробку сигналів від м'язово-суглобових рецепторів, що повідомляють про взаємне розташування частин тіла, налагоджує узгоджену роботу великих груп м'язів. Рівень В розпочинає функціонувати на 2 році життя дитини. Рівні А і В забезпечують утримання загальної пози, наприклад, під час здійснення дитиною рухів кистями і пальцями рук.

Рівень С – це рівень просторового поля. На нього надходить інформація про стан навколишнього середовища. Цей рівень відповідає за формування основних рухів: ходьба, лазіння, біг, стрибки, кидання м'яча тощо. У забезпеченні цього рівня разом із підкірковими структурами бере участь кора, тому його дозрівання починається дуже рано (на першому році життя), продовжується впродовж усього дитинства і навіть юності.

Рівень D – рівень предметних дій. Він функціонує за обов'язкової участі кори головного мозку і забезпечує організацію дій з предметами. Це специфічно людський рівень організації рухової активності, оскільки до нього належать усі види знаряддєвих дій і ручних маніпуляцій. Характерна особливість рухів цього рівня в тому, що не тільки враховуються просторові

особливості дій, але й узгоджуються з логікою використання предмета. Це вже не просто рухи, а значно більше – ланцюжки рухів (шнурування, зав'язування вузликів, застібання гудзиків тощо).

Рівень E – вищий рівень організації руху, смислової координації, інтелектуально-рухових актів. Забезпечує роботу мовленнєвого апарату, рухів руки в процесі письма.

Із 3-го року поступово покращується якість дій, забезпечена рівнем D. Розвиток рухів, відповідних кожному рівню, стає можливим в онтогенезі відповідно до морфофункціонального дозрівання відділів головного мозку, що забезпечують ці рухи. Разом із цим, як підкреслює М. Бернштейн, вирішальними для ефективного розвитку моторної сфери дитини є умови виховання і цілеспрямованого навчання, що сприяють розвитку рухів рук. Рухові завдання, які ставить перед дитиною дорослий у процесі виховання, і спроби дитини вирішити їх є важливою умовою розвитку відповідних рівнів формування рухів [2, с. 215].

У руховій сфері людини визначають такі компоненти моторики: загальну (велику), лицьову, артикуляційну, а також дрібну (тонкі рухи кистей і пальців рук). Несформованість загальної моторики (рухи рук, ніг, тулуба) проявляється у вигляді незвичної координації частин тіла при здійсненні складних рухових дій, їх недостатньої точності й чіткості, у виражених ускладненнях під час виконання фізичних (гімнастичних) вправ і трудових операцій як за показом, так і за словесною інструкцією. Недосконалість тонкої (дрібної) ручної моторики, недостатня координація кистей і пальців рук виявляються у відсутності або поганій сформованості навичок самообслуговування (коли діти одягають і знімають одяг, застібають і розстібають гудзики, гачки, застібки, зашнуровують і розшнуровують взуття, зав'язують і розв'язують стрічки, шнурки, користуються столовими приладами), а пізніше – моторно-графічних навичок. Недостатність лицьової й артикуляційної моторики проявляється в бідності, невиразності мімічних рухів, у нечіткій або неправильній звуковимові, у загальній змазаності, невиразності мовлення [2, с. 82].

Психолог Р. Немов наголошував, що ранній вік є одним із ключових у житті дитини, що визначає її подальший психофізичний розвиток. Так, на думку науковця, особливе значення цього віку пояснюється тим, що він безпосередньо пов'язаний із трьома фундаментальними життєвими новоутвореннями особистості: прямоходінням, мовленнєвим спілкуванням та предметною діяльністю. Прямоходіння забезпечує дитині широку орієнтацію в просторі, постійне збільшення нової інформації, необхідної для розвитку. Мовленнєве спілкування дозволяє дитині засвоювати знання, формувати необхідні вміння й навички і з допомогою дорослого (вихователя, батьків), який навчає його, швидше прилучатися до людської культури. Предметна діяльність безпосередньо розвиває здібності дитини. Реалізація всіх цих чинників є необхідною умовою для різнобічного й повноцінного психічного, поведінкового та фізичного розвитку дитини [9, с. 80].

Дослідженнями фізіологів (І. Сеченов, О. Ухтомський, К. Смірнов) було доведено, що дитині вже на ранніх етапах онтогенезу властива «потреба в руховій активності», або «потреба в рухах», об'єктивним відображенням якої є обсяг локомоторної активності. Потреба в рухах відображає оптимум рухової активності, а її задоволення або пригнічення є джерелом емоційних порушень. Оптимізація рухової активності дітей у міру розвитку організму пов'язується зі зростанням потреби організму в рухах. Ці дослідження привели до розроблення теорії кінезофілії – фізіологічного механізму регуляції рухової активності [4, с. 89].

Е. Александрян зазначає, що рухова активність (моторика) дитини від народження має надзвичайно складну організацію. Вона містить значну кількість механізмів, призначених для регуляції пози. Для немовляти часто характерна підвищена рухова активність кінцівок, що має позитивний вплив на формування в майбутньому складних комплексів координованих рухів [1, с. 32].

Саме в ранньому віці, на думку М. Літвінової, стрімко формуються рухові навички дітей, насамперед складні сенсорно-координовані рухи рук і ніг. Ці рухи надалі відіграють

провідну роль у формуванні пізнавальних та інтелектуальних здібностей дитини [8, с. 19].

Є. Гогунів пояснює це тим, що основу регуляції рухів становлять рухові, зорові й слухові відчуття, які викликають полімодальні сприйняття. Рухові відчуття трансформують у мозок інформацію про хід виконання дій, про їх неузгодженість або відповідність умовам діяльності [4, с. 62].

Дослідниця Т. Пермінова, досліджуючи психофізіологічні особливості зорово-моторних реакцій дітей, дійшла висновку, що саме завдяки рухам рук і ніг дитина отримує значну частину інформації про світ, адже рухи власних рук і ніг фокусують дитячий погляд. Завдяки переходу до вертикальної ходи дитина одержує можливість бачити далі й більше навколо себе. У неї вивільняються руки для маніпулювання предметами, для орієнтовно-дослідницької діяльності й конструкторської, творчої роботи. Таким чином, складні рухи рук сприяють формуванню первинних форм мислення й стають його невід'ємною частиною, забезпечуючи вдосконалення інтелектуальної діяльності дитини [10, с. 57].

Отже, рухова активність – це біологічна потреба дитини, ступінь задоволення якої багато в чому визначає характер розвитку організму та особистості дитини перших трьох років життя. Ступінь задоволення цієї потреби визначає характер зростання й розвитку дитячого організму.

Варто зазначити, що для виконання будь-якого руху необхідно проявити фізичні якості, тобто витратити силу, мати певну спритність, швидкість, координацію. Кількість і якість рухів, якими володіє дитина, безпосередньо залежать від рівня розвитку фізичних якостей. Тому паралельно з формуванням основних рухів у ранньому дитинстві відбувається розвиток і фізичних якостей, який має велике прикладне значення у фізичному вихованні дітей.

Таким чином, сенситивним періодом розвитку фізичних якостей варто вважати 1-3 роки життя дитини. Однак без цілеспрямованого навчання і тренування самотійно ніколи не сформуються такі навички і вміння основних рухів, як ходьба, біг, стрибки, кидання, плавання, танцювальні рухи. Знання особливостей морфофункціонального розвитку дітей раннього віку дозволить більш ефективно використовувати методи та засоби фізичного виховання для вдосконалення організму дитини й підвищення її розумової та фізичної працездатності, рухової активності.

Науковець О. Долинна наголошує, що в дошкільному навчальному закладі навчання дітей раннього віку рухів, формування рухових умінь здійснюється за спеціально розробленими методиками. Вони містять кілька етапів: на першому етапі потрібно сформувати в дітей чіткі уявлення про своє тіло і його симетричність, про просторове розташування його частин; навчити їх практичного орієнтування «на собі»; на другому етапі – дати дітям уявлення про те, що власне тіло є точкою відліку при орієнтуванні в навколишньому середовищі, тобто «від себе»: дітям прищеплювати формування навички полісенсорного сприйняття предметів, вміння аналізувати інформацію, отриману за допомогою слуху, зору, дотику, поєднувати її в єдиний образ і застосовувати в практичному орієнтуванні; третій етап – формування рухової навички та її автоматизація; четвертий етап – стабілізація рухової навички, зміцнення динамічного стереотипу, що відповідає основному плану дій [6, с. 15].

Таким чином, ураховуючи загальнодидактичні положення, робота з розвитку моторики дітей раннього віку має відбуватися за такими напрямками:

- розвиток аналізаторів (готовність аналізаторів сприймати ознаки й властивості предметів навколишнього світу);
- розвиток загальних уявлень (нагромадження необхідного запасу предметних і просторових уявлень, оволодіння способами сприйняття);
- розвиток рухів (сформованість правильної пози, ходи, ловіння, стрибків, бігу);
- розвиток навичок мобільності (формування інтересу до даного виду діяльності) [47, с. 86].

Отже, аналіз наукової літератури дозволив нам виокремити низку психолого-педагогічних умов розвитку моторики в дітей раннього віку, зокрема такі:

1. Єдність оздоровчої та виховної роботи (взаємозв'язок фізичного і психічного розвитку). Раціональне чергування різних видів діяльності, занять і відпочинку допомагає чіткій роботі організму. Режим кожної вікової групи складено з урахуванням психофізичних особливостей дітей, у ньому регламентований час сну (11-годинний нічний сон і 1,5-2 години вдень), чотириразове харчування, ранкові й вечірні прогулянки (у цілому 3-4 години), вільні ігри дітей (близько 1,5 години), заняття.

2. Урахування індивідуальних особливостей дітей. Кожна дитина індивідуальна, у кожній свої здібності, пізнавальні інтереси, темперамент. Завдання вихователя полягає в тому, щоб залучити всіх дітей до процесу активного й систематичного засвоєння програмового матеріалу. Формування рухових навичок у дітей вимагає врахування індивідуальних типологічних особливостей нервової системи, що впливають на темп їх засвоєння, набуття рухового досвіду, рівня розвитку фізичних якостей і формування рухових навичок. Ці показники дозволяють педагогові здійснювати індивідуальний підхід у процесі вибору методичних прийомів навчання, спрямованих на успішне формування рухових навичок у дітей.

3. Урахування вікових особливостей і можливостей дітей. Заняття з фізичної культури з дітьми раннього віку передбачають формування таких рухів дітей: з дітьми віком від 1 до 2 років – ходьба, повзання (лазіння), кидання, катання, деякі ігрові та загальнорозвивальні вправи, ігри з рухами; з дітьми віком від 2 до 3 років – ходьба, біг, повзання й лазіння, метання й катання, стрибки, сюжетні рухливі ігри з простими правилами, ігрові та загальнорозвивальні вправи (з предметами й наслідувальні). Для цього створюються умови, за яких дитина третього року життя вчиться діяти в колективі. Варто враховувати психофізіологічні особливості дітей раннього віку: високу реактивність, підвищену збудливість, імпульсивність, нестійкість емоційного стану, велику рухливість, швидку стомлюваність від одноманітних рухів, нездатність без перерви ходити, бігати, довго чекати сигналу в іграх тощо.

4. Своєчасне формування рухових навичок та їх ускладнення. Систематичне, поступове й доступне підвищення навантаження позитивно впливає на загальний розвиток дитини й сприяє покращенню її рухової підготовленості. Формування міцної рухової навички у дітей залежить від обов'язкового систематичного повторення пройденого значну кількість разів. Доцільно проводити заняття з трьох частин: вступної (ходьба, що чергується з бігом); основної (3–6 загальнорозвивальних вправ з предметами або наслідувальних, що закінчуються підскоками або бігом, вправи повторюються 4–6 разів і проводяться з різних вихідних положень. Для вправ в основних видах рухів підбирається 1–2 (іноді 3) види (крім ходьби й бігу). Після основних видів вправ обов'язково проводиться рухлива гра, в якій беруть активну участь усі діти; завершальної (ходьба або спокійна гра). Такий розподіл матеріалу відповідає можливостям дітей раннього віку й забезпечує наростання фізичного навантаження протягом заняття з наступним зниженням його до кінця.

5. Створення позитивного емоційного настрою на заняттях. Психічні процеси поділяють на пізнавальні, емоційні й вольові. Емоції впливають на всі компоненти свідомості – на відчуття, сприйняття, уяву, пам'ять, мислення тощо. У процесі навчання велике значення мають емоції, інтерес і свідоме ставлення дітей до своєї діяльності. Інтерес до змісту рухових вправ, що розучуються, або до гри викликають емоційний підйом. Створення високого емоційного фону забезпечується шляхом використання на заняттях цікавого матеріалу, попередження перевтоми дітей.

6. Формування психологічної готовності дітей до виконання вимоги дорослого. Діти віком від 1 до 3 років прагнуть бути поблизу дорослих, прислухаються до їхньої лагідної мови, із задоволенням виконують посильні завдання й доручення. Щоб викликати активність, ініціативність, самостійність дитини, необхідно створити для неї психологічний простір тепла і захищеності, уваги і довіри, радісного сприйняття навколишнього світу. У сприятливих умовах зовнішнього середовища утворення умовних рефлексів відбувається природно, закономірно. Л. Виготський наголошував, що утворення нових часових зв'язків відбувається

ефективно, коли кора великих півкуль мозку вільна від сторонніх подразників ззовні, тобто коли ніщо не відволікає увагу дитини під час навчання (невдале розміщення дітей, несподівана поява когось-небудь у кімнаті, стукіт, спів за стіною, часті зауваження вихователя окремим дітям, що порушують цілісність його пояснення тощо) [3, с. 213].

7. Організація та дотримання гігієнічних вимог фізичного виховання, забезпечення необхідним обладнанням. Важливу роль у формуванні рухів у дітей раннього віку відіграє організація спеціальних умов активності, які створюються дорослими: меблі, посібники розставляються вздовж стін так, щоб середина групової кімнати була вільною, при цьому килими, доріжки повинні бути прибрані. З метою запобігання травмам низка предметів і місць групового приміщення (батареї, шафи з посудом, туалети тощо) повинні бути недоступні дітям. Поряд із забезпеченням вільного простору необхідно мати спеціальне обладнання для формування в дітей різних видів рухової активності (гірку із драбинкою, майданчиком і спуском тощо). Для розвитку координації рухів ніг і рук необхідно мати набір іграшок, які діти могли б переносити в руках (великі м'які іграшкові тварини, ляльки, м'ячі, кошики, відерця, мішечки тощо).

8. Забезпечення оптимального навантаження на основні групи м'язів (плечового пояса, спини, живота, ніг). Вихователь використовує всі можливості, щоб заняття приносили максимальну користь. Висока ефективність фізичного навантаження досягається при правильному чергуванні рухів і відпочинку, що може бути активним і пасивним. Під час активного відпочинку до роботи залучаються м'язи, що не були задіяні в попередній вправі, тобто відбувається зміна м'язового навантаження (один рух слідує за іншим). Наприклад, в основній частині заняття після ходьби гімнастичною лавою або метання проводиться рухлива гра з бігом тощо. Активний відпочинок збільшує корисний час заняття (моторну щільність), скорочуючи паузи між окремими видами рухів.

9. Використання різноманітних ігор, що забезпечують перехід реальних дій у внутрішній план (співпереживання, співчуття, радість успіху тощо). Обов'язковою формою роботи з дітьми раннього віку є проведення рухливих ігор, що мають велику педагогічну цінність. Емоції здивування, радості, пережиті дітьми під час рухливих ігор, сприяють кращому засвоєнню рухів.

10. Організація взаємодопомоги. Загальновідомо, що у співробітництві дитина проявляє себе краще ніж у самотійній роботі. Для занять доцільно об'єднувати дітей по 10–12 осіб (дві підгрупи). Відповідно до конкретних умов у підгрупи можна поєднувати не тільки за віковим принципом, але й з огляду на підготовчий і руховий досвід кожної дитини. Це створює сприятливі умови для виховної роботи: малята наслідують старших, у свою чергу, старші діти допомагають молодшим пройти по похилій дошці або гімнастичній лаві, знайти своє місце в рухливій грі тощо. Діти із низьким фізичним розвитком, руховою підготовленістю, як правило, боязкі, пасивні й виконують вправи в'яло. Не можна залишати без уваги малорухливих, слабких, сором'язливих дітей, а також дітей, що відстають у фізичному розвитку, – їм найбільше потрібна допомога. На початку року новачки, не впевнені у своїх силах, часто відмовляються виконати дію, але при цьому проявляють інтерес і допитливість. Як правило, такі діти швидко переходять до активної діяльності при повторенні знайомих їм вправ, ігор, особливо якщо дорослий постійно звертається до дитини, заохочує й допомагає їй.

11. Спільна діяльність вихователя з дітьми. Варто пам'ятати, що на заняттях з дітьми до 3 років немає прямого навчання. Дитина засвоює рух у результаті багаторазового повторення на основі наслідування й безпосередніх рухових відчуттів у процесі його виконання. Показ і пояснення відбуваються одночасно з виконанням вправ. Вихователь робить вправи разом з дітьми від початку до кінця. Педагог стежить за тим, щоб кожна дитина, засвоюючи необхідні рухи, могла задовольняти властиву їй рухову потребу.

Моторна щільність (час, який використовується для безпосереднього виконання рухів дітьми на заняттях) занять дітей другого року життя перебуває в межах 40–70 % усього часу заняття, для дітей третього року життя – 50–80 %. Загальна щільність (час, відведений для

виконання рухів, шикувань, показу й пояснень вихователя) заняття вище, але навіть при вмілій організації й педагогічній майстерності вихователя для дітей другого року життя вона не перевищує 80 % загального часу заняття, а для дітей третього року життя становить 80–100 %. Облік рухової активності показує, що на початку року протягом 10-хвилинного заняття в дітей другого року життя фіксується (за допомогою крокоміра) 50–180 рухів, а під кінець року – 300–500; у дітей третього року в середньому складає 1300–1400.

Чим раніше розпочато з дитиною роботу з формування в неї рухової сфери, тим менше вірогідність виникнення відхилень в її моториці й тим більше позитивно позначиться вплив рухових функцій на її психофізичний розвиток. Навички великої моторики – це фундамент, база для формування тонких рухів рук.

Висновки. Отже, аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури дозволив констатувати, що ранній вік – це період швидкого розвитку всіх властивих людині психофізіологічних процесів. Вчасно розпочате й правильно організоване виховання дітей раннього віку є важливою умовою їхнього повноцінного морального, інтелектуального та фізичного розвитку. Науковцями доведено, що в ранньому віці рух є біологічною потребою дитини. Рівень задоволення цієї потреби багато в чому визначає характер розвитку дитячого організму. Так, рівень обмінних процесів і енергія формування органів і систем у період від 1 до 3 років безпосередньо залежать від обсягу й інтенсивності рухової активності, водночас у перші три роки спостерігається позитивний вплив і тісний взаємозв'язок активного фізичного розвитку на психічні та розумові якості дитини як майбутньої особистості.

Ефективність розвитку рухової сфери дітей раннього віку визначають певні психолого-педагогічні умови: 1) єдність оздоровчої та виховної роботи (тісний взаємозв'язок фізичного і психічного розвитку); 2) індивідуальний підхід до дитини; 3) урахування вікових особливостей і можливостей дітей; 4) своєчасне формування навичок самостійності та їх ускладнення; 5) формування психологічної готовності дітей до виконання вимоги дорослого; 6) створення позитивного емоційного настрою на заняттях у групі; 7) організація та дотримання гігієнічних вимог фізичного виховання, забезпечення необхідним обладнанням; 8) забезпечення навантаження на основні групи м'язів (плечового пояса, спини, живота, ніг); 9) використання ігрової діяльності, що забезпечує перехід реальних дій у внутрішній план; 10) організація взаємодопомоги; 11) спільна діяльність вихователя з дітьми.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок з порушеної проблематики вважаємо дослідження впливу емоційної сфери на розвиток рухів у дітей раннього віку.

Список використаних джерел та літератури

1. Александрян Э. А. Сенсорное развитие на ранних этапах онтогенеза и роль двигательного анализатора в этом процессе / Э. А. Александрян. – М. : Издательский центр «ВЛАДОС», 2005. – 150 с.
2. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движения и физиологической активности / Н. А. Бернштейн. – М. : Биомедгиз, 1986. – 422 с.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Издательский центр «ВЛАДОС», 2007. – 480 с.
4. Гогоунов Е. Н. Психология физического воспитания и спорта : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. Н. Гогоунов, Б. И. Мартыанов. – [2-е изд., дораб.] – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – С. 62–63.
5. Гуревич М. Ю. Оптимизация двигательной активности // М. Ю. Гуревич // Актуальные проблемы физической культуры и спорта. – 2009. – № 5. – С. 11–14.
6. Долинна О. Науково-методичне забезпечення фізичного виховання дошкільнят / О. Долинна // Дошкільне виховання. – 2007. – № 7. – С. 14–16.
7. Дудьев В. П. Психомоторика: словарь-справочник / В. П. Дудьев. – М. : Издательский центр «ВЛАДОС», 2008. – 355 с.
8. Литвинова М. Ф. Физкультурные занятия с детьми раннего возраста : третий год

жизни : [практическое пособие] / М. Ф. Литвинова. – М. : Айрис-Пресс, 2005. – 288 с.

9. Немов Р. С. Психология : учебник для студентов высш. учебн. заведений / Р. С. Немов – М. : Издательский центр «ВЛАДОС», 2000. – В 3 кн. – Кн. 2 : Психология образования. – С. 97–116.

10. Перминова Т. А. Психофизиологическая характеристика зрительно-моторных реакций у детей дошкольного возраста / Т. А. Перминова // Физическая культура в школе. – 2007. – № 4. – С. 56–58.

Светлана Анатольевна Титаренко,
кандидат педагогических наук, доцент
кафедры дошкольной педагогики и психологии
Глуховского национального педагогического
университета имени Александра Довженко,
e-mail: titarenko17.01@gmail.com

Мария Викторовна Барсуковская,
ассистент кафедры дошкольной педагогики
и психологии
Глуховского национального педагогического
университета имени Александра Довженко,
e-mail: barmabm66@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ МОТОРНОЙ СФЕРЫ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

В статье определена актуальность проблемы развития моторики у детей. Осуществлен анализ психолого-педагогических исследований по проблеме развития моторной сферы у детей раннего возраста. Раскрыто содержание понятий «моторика», «моторная сфера», «двигательная активность» детей. Определены уровни формирования движений у детей 1–3 лет. Охарактеризованы особенности развития моторики у детей раннего возраста. Освещены этапы и закономерности формирования двигательного навыка у детей. Сакцентировано внимание на важности учета дидактических принципов обучения в процессе развития моторики детей раннего возраста. Обосновано психолого-педагогические условия развития моторной сферы у детей раннего возраста.

Ключевые слова: моторная сфера, моторика, двигательная активность, ранний возраст, психолого-педагогические условия.

Svitlana Titarenko,
pedagogical sciences candidate, associate professor of
preschool pedagogy and psychology chair of
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University,
e-mail: titarenko17.01@gmail.com

Maria Barsukovska,
assistant of preschool pedagogy and psychology chair
of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University,
e-mail: barmabm66@gmail.com

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EARLY YEARS PRESCHOOLERS' MOTILITY DEVELOPMENT

Introduction. The relevance of the study is due to the conceptual provisions of the modern theory of preschool education, aimed at early use of potential unique opportunities for the

development of each child's personality, formation of his spiritual, mental and physical health at the stage of early childhood. These tasks are reflected in the Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine «On education», «On preschool education», and the Basic component of preschool education. The basis for further special knowledge mastery, skills and abilities for different activities, is set in the period from birth to seven years. The period of early childhood is one of the most important and critical stages of child development.

In the age from 1 to 3 years the basis for the child's physical activity, the individual styles of performing various physical actions, is set, that will further define their beauty, efficiency and expediency, therefore, the motility of the young child is a priority of society, families and preschool educational institutions.

Purpose. *To carry out theoretical analysis of psychological and pedagogical, and methodological literature on the motility development of young children; to identify psychological and pedagogical conditions of motility development of three years old children.*

Methods. *Analysis, synthesis, comparison, classification, specification, generalization of scientific sources on the research problem; studying of pedagogical experience, regulations to clarify the essence of the basic concepts of the research.*

Results. *A theoretical analysis of psychological and pedagogical, and methodological literature on the motility development of young children is carried out; features of motility development of early age children are characterized; psychological and pedagogical conditions of motility development of young children are grounded.*

Originality. *The results of the research will be useful for pedagogical workers of preschool educational institutions, pupils' parents in the process of young children motility development.*

Conclusion. *The analysis of psychological and pedagogical, and methodical literature allowed concluding that infancy is a period of the rapid development of all human physiological processes. Timely developed and implemented education of young children is an important condition for their full moral, intellectual and physical development. Scientists have proved that movement at an early age is a biological need of a child. The level of satisfaction of this demand largely determines the nature of the child's body. Thus, the level of metabolic processes and the energy of formation of organs and systems in the period from 1 to 3 years depends on the volume and intensity of physical activity, at the same time positive influence and close interrelation of active physical development and mental qualities of the child as the future person is observed in the first three years.*

The effectiveness of young children motility development is identified by certain psychological and pedagogical conditions: 1) the unity of health and educational work (the close interrelation of physical and mental development); 2) individual approach to the child; 3) taking into account age features and possibilities of the children; 4) timely formation of self-reliance skills and their complication; 5) forming of children's psychological readiness to perform adult demands; 6) creating a positive emotional attitude in the classroom; 7) organization and compliance with the physical education hygienic requirements, provision with necessary equipment; 8) ensuring the load on the main muscle groups (shoulders, back, abdomen, legs); 9) the usage of play activity that provides a transition to real action in the internal plan; 10) organization of mutual aid; 11) joint activity of the tutor with children.

Key words: *motility, motility skills, physical activity, early age, psychological and pedagogical conditions.*

References

1. Aleksandryan Э. А. Sensorное развѣтѣ на ранних этапах онтогенеза у роля дѣтѣл'ного аналѣзатора в этом процессе / Э. А. Aleksandryan. – М. : Yzdatel'skiy tsentr «VLADOS», 2005. – 150 s.
2. Bernshteyn N. A. Ocherky po fyzyolohyy dvyzhenyya y fyzyolohycheskoy aktyvnosty. / N. A. Bernshteyn. – М. : Byomedhyz, 1986. – 422 s.
3. Выhotskiy L.S. Pedagogicheskaya psikhologiya / L. S. Выhotskiy. – М. : Yzdatel'skiy tsentr «VLADOS», 2007. – 480 s.

4. Hohunov E. N. *Psykholohyya fizycheskoho vospytanyya y sporta : ucheb. posobyе dlya stud. vyssh. ped. ucheb, zavedenyi / E. N. Hohunov, B. Y. Mart'yanov. – [2-e yzd., dorab.] – M. : Yzdatel'skiy tsentr «Akademya», 2004. – S. 62–63.*
5. Hurevych M. Yu. *Optymyzatsyya dvyhatel'noy aktyvnosti // M. Yu. Hurevych // Aktual'nye problemy fizycheskoy kul'tury y sporta. – 2009. – #5. – S. 11–14.*
6. Dolyzna O. *Naukovo-metodychne zabezpechennya fizychnoho vykhovannya doshkil'nyat / O. Dolyzna. // Doshkil'ne vykhovannya. – 2007. – # 7. – S. 14–16.*
7. Dud'ev V.P. *Psykhomotoryka: clovar'-spravochnyk / V.P. Dud'ev. – M. : Yzdatel'skiy tsentr «VLADOS», 2008. – 355 s.*
8. Lytvynova M. F. *Fyzkul'turnye zanyatyia s det'my ranneho vozrasta : tretyi hod zhyzny : praktycheskoe posobyе / M. F. Lytvynova. – M. : Ayrys-Press, 2005. – 288 s.*
9. Nemov R. S. *Psykholohyya : uchebnyk dlya studentov vyssh. uchebn. zavedenyi / R. S. Nemov – M. : Yzdatel'skiy tsentr «VLADOS», 2000. – V 3 kn. – Kn. 2 : Psykholohyya obrazovanyia. – S. 97–116.*
10. Permynova T. A. *Psykhofyziolohycheskaya kharakterystyka zrytel'no-motornykh reaktsiy u detey doshkol'noho vozrasta / T. A. Permynova // Fyzycheskaya kul'tura v shkole. – 2007. – #4. – S. 56–58.*

Отримано редакцією 31.05.2017 р.

УДК 373

Олександр Іванович Курок,

доктор історичних наук, професор
кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
e-mail: gnpuoffice@gmail.com

Галина Петрівна Барсуковська,

старший викладач кафедри
дошкільної педагогіки і психології
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
e-mail: natali_1957.nikita@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ПІШИХ ПЕРЕХОДІВ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено проблему підготовки майбутніх вихователів до організації і проведення піших переходів, проаналізовано науковий і методичний доробок вітчизняних та зарубіжних педагогів з питань використання дитячого туризму, як засобу оптимізації рухової активності дітей дошкільного віку. Репрезентовано досвід викладання дисципліни «Основи дитячого туризму» у процесі формування фізкультурно-оздоровчої компетентності студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Ключові слова: підготовка студентів до проведення піших переходів з дітьми дошкільного віку, фізичне виховання дітей дошкільного віку, рухова активність, дитячий туризм, піші переходи, туристична діяльність, туристичні вміння, фізкультурно-оздоровча компетентність, авторська регіональна програма.